

ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ НАРИС АСКОЛЬДОВОЇ ДОБИ (860–882 РР.): ТОРГОВЕЛЬНІ ШЛЯХИ І ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СЮЗЕРЕНІТЕТ

Мельник В. М.,
викладач кафедри філософії та суспільних наук
Вінницького національного медичного університету
імені М.І. Пирогова,
учений секретар
Міжнародного центру громадянської політології
при Київському національному університеті
імені Тараса Шевченка,
член American Society for Legal History

Статтю присвячено ранній добі українського державотворення. У центрі уваги автора знаходяться: функціонування Дніпровського і Волзького торговельних шляхів, титулатура київського князя Аскольда (860–882), відносини з Хозарським каганатом і православною Візантією. Аналіз кількох домінуючих історіографічних підходів, а також правнича оцінка Договору 874 року між Аскольдом та імператором Василем I Македонянином (866–886), дозволяють наново переглянути роль Східної Римської імперії (Візантії) у становленні політично самостійного Київського князівства.

Статья посвящена ранней эпохе украинской (киевской) государственности. В центре внимания автора находятся: функционирование Днепровского и Волжского торговых путей, титулатура киевского князя Аскольда (860–882), отношения Киева с Хазарским каганатом и православной Византией. Анализ нескольких доминирующих историографических подходов, а также юридическая оценка договора 874 года между Аскольдом и императором Василием I Македонянином (866–886), позволяют с новых позиций пересмотреть роль Восточной Римской империи (Византии) в становлении политически самостоятельного Киевского княжества.

The article is devoted to the early era of the Ukrainian (Kyiv) statehood. The author focuses on: the functioning of the Dnieper and Volga trade routes, the title of the Kyiv ruler Askold (860–882), the relationship of Kyiv with the Khazar kaganate and Orthodox Byzantium. The analysis of the main dominant historiographic approaches, as well as the legal evaluation of the 874 treaty between Askold and Emperor Vasily I Macedonian (866–886), allow to reconsider the role of the Eastern Roman Empire (Byzantium) in the formation of the politically independent Principality of Kyiv from a new perspective.

Ключові слова: Аскольдова доба, Київська Русь, Київське князівство, Хозарський каганат, Візантійська імперія, Дніпровський торговельний шлях, вікінги, нормани, Аскольдове хрещення, Руська ера.

Постановка проблеми. Будь-яка спроба описати походження слов'ян та зародження їхньої державності наштовхується на фундаментальну проблему – *це неможливо зробити*. Потрібно звикнути до думки, що будь-яка теорія походження народу завжди знайде значну кількість контраргументів. Відсутність результату не свідчить про безперспективність дослідження. Вона лише змушує йти альтернативним шляхом. Ось чому ми пропонуємо насамперед *осмислити Київську Русь*, осмислити ті дані, принаймні політичного характеру, що є в наявності. Отже, від дослідження етнополітичного контексту потрібно перейти до інтерпретації правових відомостей [12; 14; 15]. Зародження державності стане зрозумілим тоді, коли ми будемо аналізувати його юридично [31].

Мета статті – визначити характер юридичних відносин між Київським князівством та Візантійською імперією в період правління князя Аскольда (бл. 860–882 рр.); спираючись на аналіз класичних історіографічних підходів, обґрунтувати тезу про васальну залежність Київського князівства від Візантійської імперії.

Аналіз досліджень, публікацій, історіографічних підходів. Історія Аскольдової доби має велику та розпорошену кількість літератури, яку можна розділити на дві великі групи. Перша відстоює «*правничу автохтонність*» Київського князівства. Мовляв, ніхто ніколи не допомагав нашим

славетним предкам у боротьбі за державність та незалежність [9; 10; 28; 33]. Друга говорить про «норманське» коріння Аскольда та його політики [8; 15; 26]. Обидві версії страждають на упережене ставлення щодо Хозарського каганату та Східної Римської імперії (Візантії) [2; 16; 25].

У будь-якому разі уважне прочитання нарративних джерел дозволяє зробити висновок, що спільнота норманів-вікінгів (VIII – XI століття) завжди була поліетнічною та мультикультурною [8, с. 117–123]! Ніколи не існувало вікінгів як певного етносу чи союзу племен [33]. На користь цього твердження є два аргументи. По-перше, вікінги часто нападали на норвезькі, шведські та данські поселення, убивали і грабували скандинавів. По-друге, *вікінгами у різний час називали жителів Норвегії, Швеції, Данії, Ісландії, Фарерських островів, Шетландських островів, Оркнейських островів, Ірландії, Шотландії, Англії, Нідерландів, Київської Русі*. До складу дружин вікінгів входили племена бодричів та лютичів – західних слов'ян (полабів), які населяли балтійське узбережжя Східної Німеччини і Західної Польщі [22]. Серед вікінгів часто зустрічались летто-литовці, фіномовні племена (зокрема ести – предки естонців), фіно-іжорці та фіно-воть (корінні мешканці сучасних околиць російського Санкт-Петербурга). Ці племена входили до складу єдиного культурного регіону під назвою *Північна Європа*. Вони були воєнізованими підприємцями [7; 12; 26].

Коли ми чуємо про *норманську теорію походження Русі*, то повинні пам'ятати, що термін «нормани» (буквально: північні люди) є найбільш адекватним у позначенні походження та діяльності вікінгів, оскільки охоплює *соціально-економічну спільноту Північної Європи*. Скажімо, для південних візантійців, персів чи арабів, усі народи Північної Європи (незалежно від скандинавської, англійської чи новгородської локалізації) були норманами – людьми півночі. Саме в цьому географічному світогляді слід шукати коріння ототожнення понять «нормани» та «вікінги». Відомий сучасний *український історик Юрій Терещенко* звернув увагу на промовисту річ: «Жодне східне джерело не ототожнювало Русь зі скандинавами» [33, с. 38]. Дійсно, арабські та візантійські джерела ототожнюють Русь та норманів, Русь та вікінгів [8, с. 118–120], але не зустрічається прямих ототожнень Русі та жителів Скандинавії. *Арабський автор Ібн-Фадлан з Багдаду (877–960)*, описуючи скандинавські мотиви побуту русів, не називає їх шведами чи данцями, а говорить про них як про вікінгів – багатокультурну структуру. *Михайло Грушевський (1866–1934)*, у свою чергу, писав, що *скандинавський епос (саги) не ототожнював варягів і Русь* [33, с. 38].

Ми чітко бачимо, що руси арабськими, латинськими і візантійськими хроніками локалізуються серед маси балтійського та східнослов'янського населення. *Арабський географ Абу Ісхак Ібрагім аль-Істахрі (близько 850–934)* писав: «Руси складаються з трьох племен. Із них одне знаходиться ближче до Булгару. А цар їхній сидить у місті, що називається Куяба. Це місто (Куяба) більше за Булгар. Найвіддаленіше плем'я носить назву Слав'я. Ще одне іменується Артанією, а цар його проживає в Артї. Для торгівлі ці люди прибувають в Куябу» [9, с. 756–760]. *Доктор історичних наук, професор Михайло Брайчевський (1924–2001)* локалізував Куявію на Київщині, Артанію – у Приазов'ї, Слав'ю – на Новгородщині [1, с. 69–70]. Цей племінний поділ, зафіксований арабами, відображає реальну ситуацію IX століття. З одного боку, в Києві затвердилось князівство Аскольда [2]. З іншого – у Ладозі закріпився Рюрик [4; 5]. Приазовські терени, цілком можливо, також контролювались слов'янами, що проникли сюди після масштабної міграції болгар і мадярів (VIII – IX століття). Приазовці, за твердженням *історика-класика Володимира Пархоменка (1880–1942)*, були найбільш войовничою частиною полянського племені, котрі, очевидно, змішались із місцевими кочівниками, запозичили кочовий спосіб ведення господарства (скотарство) і здійснювали морські напади на візантійські володіння в Криму, Грузії, Малій Азії [24, с. 17–21]. *На думку Пархоменка*, приазовські руси мали найкращі контакти зі своїми зверхниками-хозарами, отримували прибутки від Волзького торговельного шляху та охороняли північнокавказьку торгівлю, знаходячись на краю візантійсько-хозарських відносин (оскільки Південний Крим уже належав Константинополю). Зрозуміло, що вони втрачали прибутки внаслідок установа прямої дніпровської торгівлі між Києвом і Візантією [24]. Так само втрачали прибутки новгородці – жителі описаної арабами Славії. *На тлі усобиць всередині Хозарського канагату обидві гілки східних слов'ян могли об'єднатись задля опанування Дніпровського торговельного шляху. У такому разі Київ буквально був затиснутий між Північчю та Півднем. Йому потрібно було віднайти нових та надійних союзників.*

Із вищевикладеного вибудовується цілісне бачення:

1-а історіографічна теза. Київське князівство Аскольда заважало торговельному розвитку новгородців та приазовців.

2-а історіографічна теза. Християнізація, здійснена Аскольдом, передала київську торгівлю в грецькі руки.

3-я історіографічна теза. Кияни, новгородці та приазовці були людьми змішаного походження (як германського, так і балтійського та слов'янського) [7, с. 131], що іменувались за географічною традицією норманами (північними людьми), а також нерідко долучались до ватаг вікінгів.

Дискусії про етногенез можуть і будуть продовжуватись. Однак, на щастя, ми маємо низку фактів, які можемо використовувати для узагальнень. Дані історичної географії локалізують серце

Полянської землі на обох берегах Дніпра – від Любеча до Родні, а також на нижніх течіях рік Десна, Прип'ять, Рось, Сула, Стугна, Тетерів, Ірпінь [28, с. 43]. *Ці терени літописці називали Руссю*. Можливо, руси встановили контакти зі скандинавсько-балтійськими вікінгами (і західнослов'янськими бодричами й лютичами!) та підпорядкували собі Новгород. Так само, користуючись хозарсько-іудейським покровительством, частина діяльних полян-русів могла захопити контроль над Приазов'ям і Сіверським Дінцем. *Хозари б допомогли ініціативним полянам в обох випадках, оскільки тут йшлося про розширення впливу Волзького торговельного шляху, контрольованого іудейською спільнотою купців-рахдонітів* [7, с. 141–143, с. 145–149]. У такому разі створення Аскольдом окремого Київського князівства було по руських політичних утвореннях півночі та південного сходу та обмежувало вплив хозарської купецької верхівки.

Аналіз історіографічної бази дозволяє висунути припущення: ***враховуючи відносну слабкість ресурсів Київської землі порівняно з балтійськими варягами та поволзькими хозарами, а також необхідність пошуку союзників для протистояння агресивним сусідам, ми можемо висловитись на користь установаження візантійської верховної влади (сюзеренітету) над Києвом. Завдяки цьому сюзеренітету, київський князь Аскольд не тільки здійснив «перше хрещення» киян, але і вів самостійну політику, не зустрічає активної протидії знесилених релігійно-політичними усобицями хозарів. Юридично сюзеренітет візантійського імператора (який вважався верховним правителем усіх християн!) був закріплений договором 874 р.***

Виклад основного матеріалу. Хозарський каганат (650–965 рр.) розквітнув завдяки торгівлі як асоційована з Візантією держава (між 650–800 рр.). Однак узурпація влади рахдонітською общиною купців у 800–810 рр. та іудаїзація хозарської верхівки призвела до поступового розриву з православним Константинополем [7]. Реальна можливість союзу між балтійськими вікінгами та хозарами розглядалась греками як небажане явище, що змушувало шукати дипломатичних важелів впливу. Отже, завдяки торгівлі та Візантії Хозарія не тільки розквітла, але у увійшла у фазу занепаду.

Епоха вікінгів (VIII – XII століття) порушила баланс сил у світі. Грабуючи всю Європу, вікінги потребували ринків збуту. Вони мали родини у Скандинавії і ці родини також хотіли гарно одягатися, дивитися у гарні люстерка, їсти з дорогоцінного посуду. Цього добра було мало в Європі. Крім того, у Європі не було гарних тканин і мистецьких виробів. Усе це було привозне (з Візантії та Ісламського Халіфату). Араби за часів Харуна ар Рашида (786–809) встигли заповнити своїми срібними дирхемами величезні простори. Тому вікінги спершу звернули свої помисли до багатств Багдада. Вони помандрували на схід. Там, де нині знаходиться Санкт-Петербург, вікінги влаштували порт. Звідти вони добирались спочатку до Булгара, а потім до Ітиля. Торгівля у них одразу поживила суспільні відносини в регіоні. Як мінімум, процвітала «готельно-ресторанна» інфраструктура у Поволжі, а християнські (з Візантії) та іудейські (місцеві) священики отримали благодатний ґрунт для своєї проповіді. Вікінги вважались *добрими гостями*, оскільки продавали на ринках Ітиля все, що награбували у Західній Європі. Крім того, вікінги вимінювали або відбирали дорогоцінні хутра, мед, віск, ковальські вироби у слов'ян та балтійців. Землі на північ від лінії Чернігів-Рязань не контролювались хозарами, тому вікінги отримали змогу пограбувати місцеві слов'янські племена (кривичів, полочан, радимичів). *Так функціонував Волзький торговельний шлях* [1; 2; 3].

Криза видобутку срібла, котра поволи розпочалась у IX столітті, а також нове піднесення й розростання Візантійської імперії, що розпочалось вже за Іконоборської династії (717–843) та досягло своєї кульмінації за імператора Василя I Македонянина (866–886), змусили вікінгів переглянути доцільність подальшої торгівлі з арабами [21; 32]. Ста років вистачило із головою, щоб опанувати всю територію між Балтійським і Чорним морями. Вождь Рюрик, що закріпився у 862 році в Новгороді, вже розумів переваги торгівлі з Візантією. Він не встиг установити прямих стосунків із візантійцями. Цю місію реалізували його нащадки – Рюриковичі [5].

Хозарський каганат, як уже згадувалось, у середині IX століття потерпав у протистоянні між іудеями-рахдонітами (купецькою верхівкою) та неіудеями-хозарами [7, с. 129–131]. На його терени прийшла малярська орда, яка брала активну участь у політичних міжусобицях та стимулювала їх заради заробітку [2]. Мадярів витіснили у Хозарію печеніги, позаду яких йшли половці. Хозари мусили багато витратити на стримування цих народів. Тому не дивно, що слов'янські окраїни почали жити самостійним політичним життям [6; 25; 27].

Історія володіє цікавими свідченнями *арабських авторів ал-Істахрі, Ібн-Хаукаля, аноніма Худуд-ал-Алам і пізнішого історика ал-Ідрісі* про зародження в цей момент трьох політичних об'єднань східних слов'ян – Куявії, Славії та Арсанії. Михайло Брайчевський локалізує їх так: Куявія – Київська земля; Славія – Новгородська земля; Арсанія – Азовська земля (центр у Тмутарокані) [2].

Хозарам удалось зберегти прямий контроль над в'ятичами, радимичами і сіверянами. *Поляни увійшли до складу Київської землі, що мала власного правителя – Аскольда (860-882), що, розуміючи хозарську придворну кон'юнктуру, мав гарні стосунки і з хозарами, і з мадярами* [27].

Арабський хроніст ал-Якубі повідомляв про *сахіб ас-Сакаліба* (слов'янського правителя), що у 850-х роках *допомагав хозарам і візантійцям боронити грузинську Кахетію від чергового нападу арабів* [2; 27].

Київський *сахіб* Аскольд здійснив також низку походів на Візантію та на прикаспійські береги Персії. Український історик Михайло Брайчевський ще в 1980 році обґрунтував хибність панівної думки про малу значимість Аскольдових військових походів [1].

Найбільший похід Аскольд здійснив у 860 році, коли руська флотилія сягнула Константинополя. Руси розграбували всі околиці візантійської столиці та завдали значних збитків малоазійському узбережжю [7, с. 136]. Про цей похід збереглися спогади константинопольського патріарха Фотія. Протягом 863–866 років руси знову пограбували візантійські терени – Принцеві острови та околиці столиці. Однак у 866 році чергова експедиція русів обернулася невдачею. Флотилія потрапила в шторм і цілковито загинула. Літописець про це написав: *«І був у Києві плач великий»*.

Хоча ми більше інформації маємо саме про похід 860 року (з візантійських хронік), проте розвитку *Київське князівство Аскольда* досягло протягом *874 року*. Тоді було здійснено останній похід проти Візантії. Він скінчився кількома юридичними наслідками:

- 1) Імператор Василь I Македонянин (866–886) прийняв руське посольство;
- 2) між русами та візантійцями було укладено мирний договір;
- 3) руське купецтво допускалося до безпосередньої торгівлі.

«Успішні в цілому походи проти імперії вивели Русь у число наймогутніших держав середньовічної Європи і міцно ствердили її міжнародний авторитет», – патетично констатує Брайчевський [1, с. 72]. Залишаючи певний рівень критичного ставлення до патріотичного викладу історика, звернемо увагу на те, що *Аскольд став першим київським правителем, який уклав мирну угоду з Візантією* [10]. Норми цієї угоди не збереглися, але *відомості про дипломатичну практику* [13; 20] *Східної Римської імперії дозволяють зробити висновок*:

- 1) Імператор зобов'язався сплатити Аскольду подарунок;
- 2) Аскольд визнавав вищу імператорську владу;
- 3) Імператор визнавав Аскольда каганом – на аварський, тюркський і хозарський манер.

Про укладення договору 874 року згадував у своїх працях імператор Костянтин VII Багрянородний (913–959). Відповідний запис також міститься у давньоруському Никонівському літописі. Хоча Никонівський літопис датується аж XVI століттям, він є компіляцією різних давніх текстів. Серед таких текстів виділяється *«Про князя руського Аскольда»*, що присвячений Аскольдовим походам. Відомий російський історик Іван Забелін (1820–1909) вперше висунув гіпотезу, згідно з якою літописний розділ *«Про князя руського Аскольда»* відображає залишки хроніки IX століття – т. зв. *«Літопис Аскольда»*. Реконструкцією т. зв. *«Літопису Аскольда»* займалися історики Михайло Брайчевський і Петро Сас. Крім того, візантійські та київські джерела зафіксували важливий факт першого хрещення на українській території. Про це згадують листи патріарха Фотія, праці Костянтина Багрянородного, грецькі літописи Скилиці, Зонари, Гліки, руський Никонівський літопис. Окремо варто назвати праці арабських хроністів Ібн-Хордадбега й ал-Масуді. Зокрема Ібн-Хордадбег писав, що Київська земля була сповнена християн!

Християнізація Київського князівства Аскольдом відбулась між 860 та 866 роками [1; 2; 7]. У своїй енциклопедії (юридичному посланні) за 867 рік, константинопольський патріарх Фотій (858–867, 877–886) написав: *«І у русів запалала така жага віри, що вони прийняли пастиря (архієпископа) і з великою ретельністю виконують християнські обряди»* [Phot. Ep., 178]. Інша візантійська хроніка повідомляє: *«Швидко після нападу на Константинополь прийшло від русів посольство, яке просило зробити їх носіями божественного хрещення і це було зроблено»* [Theoph. Cont., V, 194]. Никонівський літопис лаконічно зазначає, що під час правління Аскольда на Русі, *«всі крестися (охрестилися)»*. Цікаві згадки про хрещення Київського князівства Аскольда містять пізніші джерела – Густинський літопис і київський Синопис. Навіть Церковний статут князя Володимира (978–1015), який повторно охрестив киян у 988 році, зазначає, що Київ було вперше охрещено за константинопольського патріарха Фотія (858–867, 877–886). Патріарх Фотій відрядив до Києва архієпископа Михайла [15].

Наголосимо, що в Аскольдовому хрещенні 860–866 років немає нічого дивного [13; 17; 19; 20]! Скажімо, каган дунайських болгарів Борис I (852–889) охрестився у 862 році. Із того часу візантійці почали розповсюджувати серед болгар християнство. Тоді ж (у 862 році) розпочалась славетна місія Кирила і Мефодія. У 867 році християнство почало переможну ходу серед сербів [29]. Пізніше (у 877 році) хорватський князь Здіслав (877–879) прийняв православне хрещення, завдяки чому імператор Василь I Македонянин зумів повернути під візантійський контроль давню римську провінцію Далмацію (нині Хорватію), втрачену під слов'яно-аварськими ударами [30, с. 96] Патріарх Фотій надіслав до Києва архієпископа Михайла, що допомагав правити Аскольду. Про існування в Києві архієпископської кафедри згадують також церковні реєстри під назвою *«Василіки»* часів імператора

Лева Мудрого (886–912). Руське архієпископство мало порядковий номер 61 у переліку підлеглих адміністративних одиниць Константинопольського патріархату. Церковні пам'ятки, зокрема «*Панонське життє Святого Кирила*», зазначають, що місіонер Кирило на свої очі бачив «писані руськими письменами Євангеліє та Псалтир» [1, с. 77]. Зважаючи на те, що віднайдені археологами кам'яні пам'ятники писемної культури аварів були написані рунами, можна говорити, що жителі Київського князівства Аскольда також користувалися різновидом цієї абетки.

На початку ХХ століття видатний археолог Вікентій Хвойка (1850–1914) розкопав київське «капище» зі слідами християнської каплиці ІХ століття. Відомо також про християнську церкву, що стояла на Аскольдовій могилі незабаром після вбивства Аскольда новгородцями (882 рік) [27].

Обстоюваний Борисом Рибаківим (1908–2001), Михайлом Браїчевським і Петром Сасом Аскольдовий літопис містить також згадку про *Руську еру*, що вела свій відлік від 860 року. Дослідники правильно зазначили, що **початок Руської ери пов'язаний із найпершим київським грандіозним походом на Константинополь**. Однак **подальше літочислення ведеться від Михайла-царя**. Ця згадка аж ніяк не позбавлена сенсу! У 860 році Візантією правив імператор Михайло III (856–867), який, хоча й вів безпутне життя, але став очевидно першим імператором, за якого київські руси політично контактували зі Східною Римською імперією. Прийняття літочислення від імені візантійського імператора, зважаючи на особливості публічно-правового розвитку Візантії, описані нами в окремій статті, говорить тільки про таке: **Київське князівство Аскольда визнало юридичну зверхність імператора** [18, с. 48–49].

Наприкінці ІХ століття візантійці зрозуміли, що Хозарський каганат неможливо повернути в орбіту імперських інтересів (як мінімум, християнізувати). Ісламський Халіфат тоді переживав масштабну кризу – візантійці завдали мусульманам поразки. **Відбувалось відродження геополітичної міці Східної Римської імперії, яке дозволило грекам активніше втручатись в династичні війни на Кавказі та у Поволжі** [21; 34]. Хозари постійно піддавались міжусобицям, спровокованим боротьбою між рахдонітами та корінним населенням каганату, тоді як на сході Хозарської держави частіше проявляли свою силу кочівники-печеніги. **Ураховуючи ослаблення Хозарату в Придніпров'ї, Східна Римська імперія вирішила зробити ставку на впливового київського правителя Аскольда з метою виокремлення Київщини в підконтрольне політичне утворення**. Провальна політика імператора Михайла III (856–866) принесла візантійцям багато бід (порівняно з мудрим правлінням його матері Федори (842–856)). Серед цих бід значиться похід Аскольдових русів 860 року. **Аскольд тоді, остерегаючись відновлення хозарської могутності, спробував використати давню тактику кочівників, якої слов'яни навчилися під аварським, тюркським і хозарським пануванням (VI – ІХ ст.): спочатку вторгнутись на терени Візантії, навести на жителів Константинополя жах, а потім попросити миру та данини. Це мало виняткове торговельно-економічне значення, оскільки укладення миру могло дозволити київським купцям відкрити торгівлю в Константинополі, поза контролем хозарських купців-посередників**. У цьому контексті природне економічне бажання Аскольда зустрівлось із геополітичною стратегією Візантійської імперії.

Імператор Михайло III протягом 860-х рр. не зумів налагодити відповідні стосунки з Києвом, але його наступник **Василь I Македонянин (866–886)**, маючи тонке дипломатичне чуття, все-таки уклав з Аскольдом угоду (874 рік). **Кияни увійшли в орбіту церковного (Константинопольський патріархат) та юридичного (верховенство імператора) підпорядкування Візантійській імперії**. Так, за візантійського сприяння було формалізовано політичну самостійність Київщини – частини Хозарського каганату.

Висновки. Отже, **Київське князівство Аскольда зародилось унаслідок боротьби за безпосереднє використання Дніпровського торговельного шляху слов'яно-русами, без лихварського посередництва хозарського купецтва і чиновництва**. По Дніпровському торговельному шляху вже ходили торгові каравани вікінгів (з Ладоги і Новгорода).

Шляхом сприяння політичній самостійності Київщини візантійці протягом 860–870-х рр. змогли зірвати створення спільного кордону та військового союзу між вікінгами та хозарами. Стимулюючи економічно киян, надсилаючи до Києва своїх купців, візантійці переорієнтували норманську торгівлю з Волги на Дніпро. Раніше вікінги ділилися з хозарами, але завдяки Аскольду вікінги почали платити гроші киянам та грекам. Почався розквіт провінційної фортеці на Дніпрі. Вона перетворилась у перевалочний центр, замінивши багатьом *людям із півночі* волзький Булгар і хозарський Итиль. Політичні проблеми в Хозарії та в Ісламському Халіфаті сприяли переорієнтації економічної уваги скандинавів на Київ.

Функціонування Дніпровського торговельного шляху мало дві форми:

- 1) збирання транспортного мита з вікінгів за транзит товарів у візантійські Херсонес (Крим) і Константинополь;
- 2) збирання податку на продаж товарів із тих іноземних купців, що торгували на київському ринку.

Висновок напрошується один: *Київська Русь (коректніше – Київщина, Київське князівство) з'явилась як форма адміністрування двох зборів (транспортного мита і податку на продаж). Адміністрування здійснювала князівська дружина – ватага професійних військовиків та вікінгів-варягів, які підпорядковувались князю Аскольду в обмін на справедливий розподіл отриманих коштів між ними.* На «верху» цієї піраміди знаходився візантійський імператор, що забезпечував юридичний статус та міжнародну підтримку (угрів, печенігів, частково болгар).

Література:

1. Брайчевський М.Ю. Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі. Вибране. Том 1. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. 720 с.
2. Брайчевський М.Ю. Хозарія і Русь. Аскольд – цар київський. Вибране. Том 2. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. 816 с.
3. Вернадский Г.В. Начертание русской истории. Москва: Алгоритм, 2008. 336 с.
4. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 650 с.
5. Войтович Л. Князь Рюрик. Біла Церква, 2014. 128 с.
6. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Том 1. Київ: Наукова думка, 1991. 650 с.
7. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь. Москва: Айрис-Пресс, 2011. 736 с.
8. Кіорсак В.Б. Соціальна структура та правове становище «русів» арабських джерел. *Аннали юридичної історії*. Том 1. № 2 (квітень-липень 2017). С. 117–123.
9. Кикешев Н.И. Истоки славянской цивилизации. Москва: ИРЦ, 2016. 912 с.
10. Лашенко Р. Лекції по історії українського права. Київ: Україна, 1998. 254 с.
11. Леонтьев К.Н. Византизм и славянство. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2010. 280 с.
12. Мельник В.М. Нариси з теорії соціокультурної антропології. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2015. 552 с.
13. Мельник В.М. Міжнародно-правове положення християнства та його юридична організація до 1054 року: спроба політико-антропологічного аналізу. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3. 2016. С. 27–30.
14. Мельник В.М. Теоретична конструкція політичної антропології. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Випуск 113 (10). Київ: Видавництво «Гілея», 2016. С. 348–360.
15. Мельник В.М. Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти. Вінниця: Меркюри-Поділля, 2017. 192 с.
16. Мельник В.М. Византия, германцы и славяне у истоков международной правосубъектности государств: римское юридическое наследие и проблема исторического неравенства возможностей. *Аннали юридичної історії*. Том 1. №2 (квітень-липень 2017). С. 59–92.
17. Мельник В.М. Візантійський фактор у формуванні правової культури Київської Русі (філософсько-юридичне дослідження). *Грецька громада Ніжина: історія та сучасність*. Упор. О. С. Морозов. Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2017. С. 131–139.
18. Мельник В.М. Византийский сюзеренитет в Восточной Европе и Киевская Русь. *Право и государство: история и современность, перспективы развития*. Сборник материалов I Всероссийской научно-практической конференции, Республика Башкортостан, г. Стерлитамак. Отв. ред. Е. С. Косых. Стерлитамак: БашГУ, 2017. С. 46–50.
19. Мельник В.М. Византийская империя как территориальная система. *Географическое изучение территориальных систем*. Ч. 2. Сборник материалов XI Всероссийской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых учёных (30 октября – 2 ноября 2017). Под ред. М.Б. Ивановой, К. С. Осоргина. Пермь: ПермГНИУ, 2017. С. 92–98.
20. Мельник В.М. Историческое право государства на территорию и юридическое неравенство в отношениях Хорватии и Византийской империи. *Правові новели*. Науковий юридичний журнал. № 4. 2018. С. 44–52.
21. Норвич Джон. История Византии. История Венецианской республики. Москва: АСТ, 2011. 960 с.
22. Павинский А.И. Полабские славяне в борьбе с немцами: VIII-XII века. Историческое исследование. Москва: «Либроком», 2015. 178 с.
23. Пархоменко В. О. Начало христианства Руси. Полтава, 1913. 192 с.
24. Пархоменко В. О. Початок історично-державного життя на Україні. Київ, 1925. 138 с.
25. Петрухин В. Я. Крещение Руси: от язычества к христианству. Москва: АСТ, 2006. 224 с.

26. Плохій С. Брама Європи. Історія України від Скіфських воєн до незалежності. Харків: КСМ, 2016. 496 с.
27. Полонська-Василенко Н. Історія України. Том 1. Київ, 1992. 640 с.
28. Рыбаков Б.А. Новая концепция предыстории Киевской Руси. История СССР. 1981. № 2. С. 40–59.
29. Смирнов И.Н. Очерк культурной истории Южных Славян. Развитие духовной жизни. Москва: Книжный дом «Либроком», 2011. 160 с.
30. Смирнов И.Н. Очерк истории Хорватского государства до подчинения его Угорской короне. Москва: Книжный дом «Либроком», 2016. 136 с.
31. Собестианский И.М. Учения о национальных особенностях характера и юридического быта древних славян. Историко-критическое исследование. Москва: «Либроком», 2011. 352 с.
32. Соколов И.И. О византинизме в церковно-историческом отношении. Избрание патриархов в Византии с середины IX до начала XV века (843-1453 г.). Вселенские судьи в Византии. СПб: «Издательство Олега Абышко», 2003. 272 с.
33. Терещенко Ю.М. Скарби історичних традицій. Нариси з історії української державності. Київ: Темпора, 2011. 560 с.
34. Хизер Питер. Восстановление Римской империи. Реформаторы Церкви и претенденты на власть. Москва: Центрполиграф, 2015. 575 с.